

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТА СИНТЕЗУ ОБРАЗОТВОРЧОГО ТА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Історичний досвід розвитку сучасної цивілізації переконливо засвідчує, що у формуванні творчого, новаторського духу людини важливу роль відіграє мистецтво, його основні різновиди. На слушну думку фахівців, від якісного стану мистецтва залежить не лише культура окремої особистості, але і суспільства загалом. Адже мистецтво потужно впливає на інтелект, збагачує емоційну сферу людини, стимулює розвиток її творчих здібностей [10, с. 6]. Нагадаємо у цьому зв'язку, що Л. Толстой у трактаті «Що таке мистецтво?» (1898 р.), маючи намір розкрити глибинну сутність мистецтва та його стратегічну мету, запропонував для наукового вжитку одне з влучних метафоричних визначень мистецтва як «органа життя і прогресу людства» [3, с. 21].

Дійсно, будучи однією з найважливіших форм суспільної свідомості, яка відображає дійсність у художніх образах, воно відкриває нам естетично обрамлену істину у формі краси і виступає дієвим засобом специфічного пізнання навколишнього світу, сприяє гармонійному розвитку і духовному збагаченню людини, допомагаючи їй творити і примножувати прекрасне в житті. Прекрасне ж, за Гегелем, це лише одна зісходинок у розвитку абсолютної ідеї на шляху до пізнання своєї власної сутності. Слід зазначити, що протягом всього життя людина «за-нурюється» у певне художнє середовище. Наприклад, музика побуту є невід'ємною частиною існування суспільства.

Інтерес до мистецтва, знайомство з ним, постійне сприйняття творів різних його видів, а інколи і художня освіта є неодмінною умовою становлення та розвитку особистості інтелігентної людини будь-якого фаху, хоч би в якій нехудожній галузі вона працювала [5, с. 5]. Важливим, на нашу думку, є розуміння і усвідомлення тези, що мистецтво впливає на думку, почуття, фантазію людини саме через те, що завжди висловлює, несе в собі думку, емоції, образи. В естетично розвинутої людини органи її чуттів є значно більш чутливими, розумними і спостережливими. Її око у прямому значенні цього слова помічає в речах більше суттєвого, характерного, ніж око художньо нерозвинутої людини. Натомість вухо музиканта схоплює в звуках життя та інтонаціях людської мови значно більше відтінків і смислу, ніж звичайне вухо пересічної людини. Прикладом такої художньої переконливості може бути оповідання чеського письменника К. Чапека «Випадок з диригентом». У ньому зокрема замальовано епізод про те, як один диригент, котрий приїхав до Америки і при цьому не знав англійської мови, лише за однією інтонацією випадково почутої розмови вгадав, що готується вбивство [4, с. 17]. Цей випадок вказує на те, що саме тонкий розвиток слуху, досягнутий за допомогою мистецтва, дозволяє і в житті відрізнити у звуках, а особливо в інтонаціях людської мови, більше суттєвих смислових відтінків, ніж чує вухо, яке нерозвинуто мистецтвом. Необхідно зробити особливий акцент на тому, що мистецтво вчить не тільки дивитись на світ, але і бачити естетичне значення і внутрішній смисл його явищ. Розвиваючи чуттєву здатність людини, воно піднімає на вищий рівень культури свого часу. А гострота і точність ока, спостережливості і відчуття форми, так само як емоційність, фантазія, думка, потрібні не тільки в мистецтві, але і в будь-якій творчій діяльності, в будь-якій сфері життя. Пишучи, наприклад, портрет, художник вивіренними, точними, обережними рухами пензля кладе різними фарбами своєї палітри невеличкі мазки, штрихи, створюючи яскравий витвір мистецтва, що передає не лише прикметні зовнішні риси людини, а й її характер, особливості внутрішнього світу, неповторність та органічну єдність душі і тіла. Відомо, що мистецтво реально існує лише як система його видів.

Проблеми взаємозв'язку між різними видами мистецтва, їхній взаємовплив та синтез слід зберегти до актуальних теоретико-методологічних проблем вітчизняного та зарубіжного мистецтвознавства. Хоч би яким складним було сприйняття та засвоєння мистецтва в побутовому житті, воно все ж суттєво відрізняється від наукового пізнання. Якщо у сприйнятті пізнання спрямоване на окремий твір, то наука про мистецтво піднімається до узагальнень, до розкриття закономірностей художньої творчості та процесу його історичного розвитку через систему понять і категорій, які спираються не тільки на безпосереднє сприйняття, але і на аргументоване, на логічне мислення. На сучасному етапі, як і раніше, питання методології науки, зокрема і мистецтвознавчої, вперто «стукують у двері» і вимагають свого розв'язання. Зазначимо, що методологія у мистецтвознавстві — це наука про методи пізнання, про шляхи дослідження, які ведуть до істини. Це система вихідних понять і сукупність принципів, якими керується дослідник і критик у вивченні та оцінці конкретного художнього матеріалу [5, с. 22]. Теорія через свою складність і нерозробленість не завжди дає відповідь на запитання, які хвилюють дослідників наукової істини. На думку певної частини мистецтвознавців, які з обережністю та певним скептицизмом ставляться до теоретичних розробок, теорія скомпрометована методологічною блуканиною, частою зміною

концепцій, вульгаризаторськими і схоластичними схемами. Разом з тим позбавлені теорії мистецтвознавчі дослідження залишаються переважно описовими, емпіричними, безпроблемними. Наука ж розпочинається там, де виникає узагальнення, проблема, думка. Будівля ж мистецтвознавчої науки має визначатись коректною інтерпретацією історичного процесу, тобто ідейно-теоретичною концепцією, побудованою на міцному фундаменті фактів [5, с. 25–26].

Незважаючи на всю специфіку і відмінність образотворчого і музичного мистецтва, в кінцевому підсумку їхньою метою є створення художніх образів, які правдиво відображають реальне життя, формують духовний світ людини.

«Головним об'єктом мистецтва, — підкреслював композитор Д. Шостакович, — як і раніше, залишається людина, її духовний світ, її ідеї, мрії, прагнення. Пошук художника у цьому напрямі не має меж» [8, с. 58–59].

Слід зазначити, що до усталених загальних понять як для образотворчого мистецтва, так і для музики, належать поняття тону і тональності. Вони, зокрема, вказують як на спільність, так і на відмінність двох мистецтв.

Існуючи та функціонуючи самостійно, обидва види мистецтва постійно взаємодіють між собою, і основою цього взаємовпливу є спільність історичних завдань щодо естетичного освоєння світу. Важливе значення для розуміння змісту і сенсу взаємодії образотворчого і музичного мистецтва має всебічно розкрита Гегелем діалектика загального та специфічного у художній сфері. Саме в ній закладено глибинну гносеологічну основу синтетичних процесів специфікації та кооперації, диференціації та інтеграції, відокремлення та об'єднання різних видів мистецтв. З одного боку, кожне мистецтво прагне максимально повно відшукати, посилити і розвинути те, що складає його неповторну особливість, відрізняє його від усіх інших. Проте, з іншого боку, кожен вид мистецтва прагне також врахувати та опанувати досвід інших галузей мистецтвознавства, а використавши їхні творчі здобутки, розширити свої естетичні можливості та межі пізнання художньої дійсності. Як засвідчує досвід, дійсно художні здобутки пов'язані переважно з досягненням рівноваги та гармонії під час взаємодії протилежних тенденцій [2, с. 5].

Необхідно, на нашу думку, зробити особливий акцент і на тому, що загалом кожен вид мистецтва є відображенням діалектичної єдності двох протилежних начал утвердження і заперечення. Переконливими у цьому сенсі є, зокрема, музичні твори Бетховена або Чайковського, коли в одній симфонії протидіють і все ж поєднуються, зливаються воедино і важкі звуки безжалісної долі, і тонкі, ніжно романтичні пориви душі, і біль, і любов, і очікування позитивних змін, перемог у житті, і схвилюване передчуття радощів найближчого майбутнього.

Образна універсальність, можливість широкого, повного, цілісного відображення об'єктивного світу ріднить живопис з різними видами мистецтва, зокрема з музичним. Проте його чуттєва специфічність, яка пов'язана з відображенням всього різноманіття дійсності через безпосередньо видимі образи, відтворені у фарбах на площині, відрізняє його від інших зазначених видів мистецтва, зокрема від музики. Незважаючи на те, що музика і образотворче мистецтво з точки зору філософсько-онтологічного підходу синхронно існують у часі і просторі, але час і простір мають різне художнє значення [3, с. 247]. Якщо музичні твори належать до «часового» мистецтва, яке ми сприймаємо в «координатах» часу, то живопис, праці художників є творчим, естетичним втіленням реального світу у координатах простору, наприклад площини. Кожне із мистецтв містить в собі певні властивості іншого мистецтва, але при цьому його власні характеристики залишаються визначеними.

Потрібно підкреслити, що безпосередній вплив живопису на музику в історичному розвитку втілювався в двох формах. По-перше, він знайшов своє виявлення у створенні таких музичних творів, автори яких відчували творче натхнення і новаторські ідеї від праці художників, котрі прагнули перекласти художні образи у наукову, емоційно-звукову площину. По-друге, потужний вплив образотворчого мистецтва на музику виявився також і в значному посиленні у музичній діяльності значення таких категорій, як образотворчість, живописність, картинність [2, с. 43].

Синтез музичних та образотворчих принципів побудови художнього матеріалу знайшов своє яскраве втілення у творчості М. Чюрльоніса, композитора за освітою, який створив «співоче образотворче мистецтво», абстраговане від предметності з метою вияву «музичної душі мистецтва через мелодійне звучання ліній, форм і фарб» [11, с. 39]. Саме йому належить чільне місце у розвитку музичних принципів у розвитку образотворчого мистецтва. Чюрльоніс, розквіт творчої діяльності якого на теренах Росії припав на перше десятиріччя ХХ ст., був одночасно і художником, і чудовим піаністом, органістом, композитором і диригентом. У таких симфонічних поемах, як «У лісі», «Море», яскраво втілено його романтичне прагнення до музичної образотворчості, картинності, яке все ж не виходить за межі жанру програмного симфонічного твору. Слід підкреслити, що у своїй творчості художника Чюрльоніс апелював до музики. При цьому він прагнув не до того, щоб втілити в образотворчому мистецтві конкретні музичні твори, а намагався передати самому живопису характер музики і перетворити його на своєрідну «зрячу» музику [2, с. 97]. Тому нічого дивного немає в тому, що Чюрльоніс, малюючи картини, втілював в їхньому художньому змісті естетичні образи, сонати. Загалом, обраний світ картин М. Чюрльоніса — це веселковий світ світляних мрій та ідеалів. Його твори є втіленням уявлення про світ, гар-

монію буття, про казкове прекрасне життя, яке виражене у фантастично-символічних образах. В основу ж творчості Чюрльоніса покладено естетичну реальність, яка найчастіше виступає не безпосередньою, а естетичними засобами та силою його фантазії перетвореною на казковий симфонічний світ. Високо оцінюючи романтичну фантастику Чюрльоніса, його новаторські досягнення у художній сфері, Максим Горький характеризував його творчість як «музичний живопис» [2, с. 99]. Його особливість полягає в тому, що литовський художник нерідко своїм картинам давав назви музичних жанрів: прелюдія, fuga, соната [13, с. 151]. Такими, зокрема, є «Весняна соната», «Літня соната», «Зоряна соната», «Соната сонця» та ін. Потрібно звернути увагу на те, що картинам «сонатних циклів» Чюрльоніс давав назви відповідно до частин музичного жанру сонати: «Алегро», «Анданте», «Скерцо», «Фінал». Характерним є те, що картини окремих частин сонати є різномірними за тематичною спрямованістю, наприклад, у кожній частині переважає динамічний темп «Алегро», друга частина спокійна і повільна — «Анданте», третя — швидка і легка за настроєм — «Скерцо», а «фінальна» четверта частина є апофеозом, смисловою кульмінацією і музично-логічним завершенням всього сонатного циклу [2, с. 99]. Залежно від сюжету в кожній з картин Чюрльоніса домінує певний емоційний настрій, а у тканині твору виразно проступає ліричне почуття. Воно створюється як самим зображенням, так і колоритними ритмічними засобами. Питання ж про те, чи доцільно творчість Чюрльоніса як художника і композитора розглядати виключно через призму досвіду, синтезу музики та живопису, є дискусійним. Стосовно нього у мистецтвознавчій літературі було висловлено альтернативні точки зору. Наприклад, вже згадуваний нами В. Ванслов категорично заперечує твердження, що творчість Чюрльоніса у жодному разі не є виявом безпосереднього синтезу музичного і образотворчого мистецтва [2, с. 103]. Натомість, українські дослідники Д. Берестовська і В. Шевчук вважають його творчу діяльність переконливим втіленням класичних принципів саме такого синтезу [1, с. 10]. Відкидаючи крайнощі таких підходів, доцільно все ж, на нашу думку, виходити з того, що художньо-естетичну й емоційно-чуттєву сутність картин Чюрльоніса визначають синтетичні елементи взаємовпливу музики та живопису. Для підтвердження цієї думки варто звернути увагу і на те, що картини литовського художника неодмінно супроводжуються музичним контекстом, а категорія музичності, визначаючи своєрідність його праць, є засобом для втілення їхнього лірично-романтичного змісту.

Потрібно також вказати на те, що внутрішній, інтегративний зв'язок музики та живопису намагались розкрити специфічними засобами у своїх творах і інші художники, які не тільки були закохані в музику, але й захоплювались її виконанням. Так, І. Рєпін колорит живописного твору порівнював зі звучанням акорду в музиці. Художник А. Купрін, наполягаючи на відтворенні у художніх полотнах різних музичних конструкцій, сам побудував орган і виконував на ньому власні улюблені мелодії [1, с. 13]. Слід також підкреслити, що у творчості російських художників — В. Сурикова, М. Ге, І. Рєпіна, І. Левітана та їхнього сучасника П. Чайковського — можна знайти багато спільного. Зазначимо, що всіх російських митців щиро хвилювала проблема особистості, її відношення з історією та суспільством. За глибиною та досконалістю художнього втілення цих проблем російські живописці були досить близькими до Чайковського [12, с. 308]. Отже, квінтесенцією методологічних проблем сучасного мистецтвознавства є глибокий, системний аналіз діалектичних за своєю суттю інтегративних аспектів взаємовпливу та синтезу образотворчого та музичного мистецтва. Незважаючи на специфіку цих видів мистецтва, своєрідність їхніх стилів та напрямів, художньо-естетичний розвиток кожного з них органічно передбачає толерантне, коректне взаємодосконалення, взаємоуточнення на шляху осягнення та практичного освоєння цілісної єдності внутрішньо суперечливих синтетичних принципів взаємопроникнення у вишуканий, проте не безмежний творчий світ кожного з них.

Берестовская Д. С., Шевчук В. Г. Синтез искусств в художественной культуре. — Симферополь, 2010.

Ванслов В. В. Изобразительное искусство и музыка: Очерки. — Л., 1977.

Ванслов В. В. Что такое искусство. — М., 1989.

Ванслов В. В. Искусство и красота. — М., 2006.

Ванслов В. В. Постигание искусства. — 2-е изд. — М., 2006.

Взаимодействие и синтез искусств / Редкол.: Д. Д. Благой, Б. Ф. Егоров, Б. М. Кедров и др. — Л., 1978.

Зись А. Я. Искусство и эстетика: Введение в искусствознание. — М., 1967.

Зись А. Я. Виды искусства. — М., 1979.

Зись А. Я. Эстетика: идеология и методология. — М., 1984.

Мистецька освіта в Україні: Розвиток творчого потенціалу в ХХ ст. / Наук. ред. Л. М. Масол. — К., 2012.

Мурина Е. Б. Проблемы синтеза пространственных искусств (очерки теории). — М., 1982.

П. И. Чайковский об искусстве: Избранные фрагменты писем, заметок, статей / Под. ред. М. Ш. Бонфельда. — Ижевск, 1989.

Розинер Ф. Я. Гимн солнцу (Чюрльоніс). — М., 1974.

Ференц Лист и проблемы синтеза искусств: Сб. науч. тр. / Сост. Г. И. Гинзбург. — Х., 2002.

Шостакович Д. Знать и любить музыку: Беседа с молодежью. — М., 1958.

Анотація: У статті на основі науково-коректного аналізу різноманітної фахової соціогуманітарної літератури висвітлено актуальні аспекти діалектичних відношень образотворчого мистецтва та музики, показано творчий, художньо-естетичний взаємовплив у процесі розвитку кожного з них.

Ключові слова: синтез, взаємодія, образотворче мистецтво, музика.

Анотация: В статье на основании научно-корректного анализа разнообразной специальной социо-гуманитарной литературы освещены актуальные аспекты диалектических взаимоотношений изобразительного искусства и музыки, показано художественно-эстетическое взаимовлияние в процессе развития каждого из них.

Ключевые слова: синтез, взаимодействие, изобразительное искусство, музыка.

Summary: The article on the basis of scientific and proper analysis of various professional social and humanistic literature studies the main urgent aspects of dialectical mutual relations of the fine art and music; demonstrates creative artistic and aesthetic mutual influence in the process of the development.

Keywords: synthesis, interaction, the fine art, music.